

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертационен труд за придобиване на
ОНС „доктор”
в област на висше образование 1. Педагогически науки,
професионално направление 1. 2. Педагогика,
научна специалност Специална педагогика

Автор: **Лиляна Иванова Чобанова** – ПУ „Паисий Хилендарски”

Научен ръководител: **проф. дпн Дора Левтерова**

Рецензент: **проф. дпн Цветанка Ценова**, СУ „Св. Климент Охридски”

Тема: „Кодиране и декодиране на фигуративния език при дислексия и дискалкулия”

I. Оценка на актуалността и значимостта на научния проблем

Дислексията и дискалкулията са често проучвани научни области, свързани с дискуссионни въпроси и изследователски предизвикателства. Те са обект на многостранен мултидисциплинарен анализ, вследствие което за тяхната природа и специфика са създадени различни теоретични модели от различни концептуални позиции. Обогащането на научното познание не е довело до холистична визия за дислексията и дискалкулията и до единна, общовъзприета теория, които съответно да насочват към безспорни, целесъобразни корекционно-терапевтични решения, така че в тази област съществува широко изследователско поле. От такава гледна точка дисертационният труд на Лиляна Чобанова представлява навлизане в актуална научна сфера и трасиране на път към иновативни подходи в специалната педагогика, специалната психология, логопедията и сродните им науки. Интердисциплинарната значимост на разработката в най-голяма степен допринася за нейната актуалност.

II. Оценка по формални показатели: обем, структура, ползвана литература, оформление и стил на изложение

По тези показатели дисертационният труд удовлетворява очакванията към такъв род научни разработки. Той е с обем от около 230 стандартни компютърни страници плюс приложения. Оформен е в 4 глави, първите две от които включват теоретичен

обзор, третата представя дизайна на изследването, а в четвъртата са изложени резултатите от изследването. Третата глава не съвсем точно е озаглавена „Дизайн и анализ на проведеното изследване”, тъй като реално тук анализ не присъства.

Библиографията съдържа 165 източника на кирилица и 48 на латиница. Литературните източници са правилно подбрани съобразно темата на дисертацията и голяма част от тях представляват съвременна литература. Вероятно част от литературните източници имат само, така да се каже, общообразователно значение по отношение на създаването на дисертацията, защото присъстват в библиографията, но не са цитирани в текста. От друга страна, в текста са цитирани автори, които не са в списъка на ползваната литература (Леонтьев, 1930; Рубиншайн, 1989; Егоров, 1953; Виноградов, 1967 и др.). Явно е налице, така да се каже, „прецитиране” (упоменаване на автори, които са цитирани в прочетените от дисертанта литературни източници), което е допустимо, но трябва да се покаже в текста. Научната етика и коректността при оперирането с научната литература изискват вписване в библиографията на всички проучени и цитирани автори. Препоръчително е да се избягва увлечението в библиографската справка да се включват безчет източници - по-добре цитираните трудове да са по-малко, но лично проучени, а прецитирането на автори да се извършва по съответния начин.

Текстът е правилно оформен, като отбелязване заслужава ясният, четивен език на изложението, който само на отделни места търпи критика (например изразите „нарушения *при* четенето” - стр. 22 и др., „нарушения *при* писането”, „етапи *при*...” следва да бъдат „нарушения *на* четенето, *на* писането, етапи *на*...” и пр.).

III. Оценка на съдържанието на дисертационния труд

1. Увод и теоретичен обзор

Още в началото на дисертационния труд докторантката въвежда в научната проблематика чрез дефиниране на основните понятия: дислексия, дисграфия, дискалкулия, кодиране и декодиране на писмени знаци. В уводната част и после в теоретичния обзор тя анализира всестранно трите базисни концепта (дислексия, дисграфия, дискалкулия), а същевременно стои на позицията на съвременната терминология, съгласно която под дислексия на развитието се разбира патология, съдържаща нарушения и на четенето, и на писането. Би могло в увода да се посочат неизяснените теоретични аспекти в контекста на темата, така че да се аргументира необходимостта от нейното разработване, да се насочи още оттук вниманието към основните цели на изследването.

Литературното проучване изминава пътя от по-абстрактните към конкретните аспекти на научните проблеми в кръга на темата. Поставени са въпроси, изискващи богата информация от различни научни области, които авторката анализира умело. Присъстват основните съвременни концепции за нарушенията на писмения език и на математическата способност – както придобитите, така и тези на развитието, създадени главно в медицинския и в социално-педагогическия теоретичен модел. Цитирани са авторски тези и становища на водещи имена в науката от различни научни школи.

Представени са гледища от областта на неврологията, невропсихологията, психолингвистиката, педагогиката, логопедията, семиотиката и други науки. Много добре е анализиран процесът на овладяване на четенето, писането, смятането през призмата на огромяването в началното училище. Особено внимание е отделено на формите, в които се проявяват дислексията и дискалкулията, като щателно са разгледани проявите и патогенетичните механизми, лежащи в основата им.

При задълбоченото навлизане в тази материя неизбежно се стига и до дискуссионни въпроси, каквито не липсват при коментирането на формите на дислексията. Оспорима е например т. нар. мнестична дислексия, точно по начина, по който е представена (стр. 92, 93) – съдено от изброените причини за появата на такъв вид дислексия трябва да се приеме, че тя съвсем не се дължи само на паметови дисфункции, а на комплекс от нарушения на модално и надмодално, когнитивно-лингвистично и аналитично равнище на психично функциониране, при което едва ли може да се определя като „мнестична”. Голямото задълбочаване в теорията води до известни повторения, каквито не липсват тук – например дефинирането на основните понятия дислексия, дисграфия, дискалкулия и тяхното изясняване съгласно водещи световни източници като Международната класификация на болестите и други такива се среща на няколко места, което е излишно. При това положение, съответно, се стига и до ненужно разширяване на теоретичната част на дисертационния труд.

С литературния обзор Лиляна Чобанова създава обобщение на теорията на дислексията и дискалкулията, което не е никак лесно предвид разнопосочните направления, в които тя се е развивала, и множеството изследователски приноси, натрупани във времето, но без да са установени необходимите интердисциплинарни връзки. Фигуративният език като способност за кодиране и декодиране на графични символи и особеностите на неговото функциониране при дислексия и дискалкулия са добре изяснени. Литературните данни са разгледани от докторантката обективно и обосновано, с разбиране и вникване в тях. Тази част на разработката е изпълнена добросъвестно и показва необходимата научна компетентност.

2. Експериментална постановка

Програмата на изследването се предшества от обосновка на необходимостта от емпирично проучване на фигуративния език при ученици с дислексия и дискалкулия, с оглед на теоретическата, практическата и обществената значимост на очертаната проблематика. Изследователската програма е пълна, отличава се с логичност в построяването и взаимосвързаност между елементите ѝ. Формулирани са една основна цел с няколко подцели и серия задачи, които са свързани с основната цел. Имам забележка към формулирането на целта на изследването (стр. 157): проблемите при кодирането и декодирането на фигуративния език са по-скоро показатели или предпоставки за нарушения на устната и на писмената реч, а не предиктори за тези нарушения (предикторът е маркер за нарушение, който се появява преди самото него – например дефицитът в пространствената ориентация при детето в предучилищна възраст може да е предиктор за предстоящи затруднения в овладяването на писмения език). Хипотезите на изследването са интересни, макар да са формулирани главно

умозрително, без конкретна връзка с определени теоретични постановки или други авторски разработки, осъществени в същата изследователска област.

В изследването участва представителна извадка от 645 ученици с дислексични и дискалкулични нарушения от II, III и IV клас. На 60 ученици е проверена математическата способност, на 155 ученици – способността за писане под диктовка, и на 430 – уменията за съставяне на трансформиращ преразказ. Високият брой изследвани лица и приложеният инструментален набор позволяват събирането на достоверни и надеждни данни във връзка с хипотезите на изследването.

Високо качество има методиката на изследването, която включва подходящи методи за идентификация на недостатъчност в декодирането и в кодирането на фигуративни знаци. Не са описани обаче подробностите на изследването, от които да се изясни как точно е проведено - например лично авторката ли е диктувала текстовете на 155 деца и е работила по съставянето на преразказ от 430 деца, или с помощта на обучени учители и други специалисти, какви са етапите на изследването, каква информация е събрана за участниците в изследването предварително и от какви източници. Би било интересно да се знае и как, от кого е поставена диагнозите „дислексия” и „дискакулия”, имат ли изследваните ученици занимания с логопед или с ресурсен учител и пр.

3. Анализ на резултатите от изследването

Основен момент в осъществяването на изследването е анализът на продукцията на учениците от II, III и IV клас при писане под диктовка. Това е направено на базата на критериална система за идентификация на различните видове писмени грешки (нарушения в кодирането на писмена информация), която почива върху трудовете на други автори, но същевременно носи оригинален характер, тъй като не съвпада напълно с критериалната система на другите автори. Тя е много детайлизирана и с това свое качество спомага за дълбоко навлизане в спецификата на проблема за нарушенията на фигуративния език при деца с дислексия и дискакулия. Резултатите от диктовките са представени описателно, на качествено равнище, главно чрез конкретни примери за допуснатите разнообразни грешки на различните лингвистични равнища – синтактично, морфологично, фонетико-фонологично, лексикално. Силно присъствие бележат пропускането на букви, замените на букви поради фонетично или графично сходство, добавянето на букви и много други грешки, които доказват сериозни нарушения на микроравнището на езика, неумението за фигуративно пресъздаване на информация. Отчетено е намаляването на отделни видове писмени грешки при диктовка с преминаването в по-горен етап на обучение, което свидетелства за подобряване на писмените умения, въпреки явните нарушения в овладяването на писането при изследваните деца.

Също чрез качествен анализ са представени резултатите от проведения трансформиращ преразказ, от чието съдържание се съди за способността главно за декодиране на писмена информация. Резултатите показват затрудненията на изследваните ученици да преразказват в писмена форма текста от определена позиция – от името на един от героите, както и допускането на многобройни грешки в различните

компоненти на езиковата структура, основно на макроравнището на езика. Определено тези прояви също доказват дефицит във фигуративния език.

Количествен анализ е приложен при проверката на математическата способност на изследваните ученици, който се съчетава с качествен анализ – описание на спецификата на трайно срещащите се грешки при извършване на математически операции. Тези резултати също имат доказателствена стойност във връзка с хипотезите на изследването.

Резултатите от изследването са илюстрирани с приложения, в които присъства автентична писмена продукция, произведена за целите на експерименталното проучване. Приложенията придават достоверност на събрания емпиричен материал.

Въпреки че качественият анализ на резултатите от изследването е направен много прецизно и определено е стойностен, в забележка може да се каже, че данните биха били по-убедителни, ако са подкрепени от количествен анализ (количествени измервания и статистическа обработка на получените стойности). Независимо от естеството на експерименталната работа и характера на получените данни, всякакъв тип данни подлежат на математическа операционализация и количествено оценяване, както и на статистическа проверка, която разкрива значимостта на резултатите от проведеното изследване.

4. Изводи и приноси от изследването

От изследването могат да се извлекат по-малко на брой, но по-конкретно свързани с резултатите от собственото изследване изводи. В тази връзка имам следния въпрос към докторантката: до какъв основен извод водят резултатите от изследването? Би било добре в тази финална част да намират място и приносите от проведеното изследване, преценени от позицията на автора на дисертационния труд. Следващият ми въпрос е: в кои отношения докторантката преценява резултатите от изследването си за най-приносни, каква е перспективата те да допринесат за обогатяването на научната теория и за подобряването на въздействията над учениците с дислексия и дискалкулния в педагогическата практика?

IV. Оценка на автореферата и публикациите

Авторефератът на предоставения ми за рецензиране дисертационен труд е подробен и отразява надеждно съдържанието му. Докторантката има 6 публикации в рецензирани издания, свързани с темата на дисертацията, което е потвърждение за сериозното ѝ навлизане в сферата на науката. С публикационната си активност тя удовлетворява необходимостта от научни изяви и показва много добри умения за боравене с научно-изследователска материя.

V. Впечатления от докторанта

Лиляна Чобанова работи като хоноруван асистент по специална педагогика (логопедия) в Пловдивския университет през целия период на своята докторантура. През изминалото време несъмнено е натрупала добър преподавателски и научно-изследователски опит. В личните си контакти създава впечатление на сериозен, коректен, отзивчив човек и акуратен преподавател. Проявява се като любознателна и задълбочена в заниманията си, със склонност към аналитично мислене, което е предпоставка за успешна по-нататъшна научно-изследователска дейност.

Заклучение

Отправените забележки и препоръки към дисертационния труд не накърняват общото положително впечатление от неговата оригиналност и собствена научна стойност. Посочените слабости засягат детайли в съдържанието на труда, а забележките са израз на увереността ми, че ще бъдат полезни на докторантката за повишаване качеството на нейната научна работа в бъдеще. Като цяло тя се е справила много добре с разработката и показва, че владее методологията на научните изследвания, занапред самостоятелно може както да реализира, така и да ръководи такива изследвания. На това основание препоръчвам на уважаемото Специализирано научно жури да допусне до публична защита и да присъди на Лиляна Иванова Чобанова образователната и научна степен „доктор” в област на висше образование 1. Педагогически науки, професионално направление 1.2. Педагогика, научна специалност Специална педагогика.

18. 05. 2016 г.

Рецензент:.....

(проф. дпн Ц. Ценова)